

BÓNIS FERENC

Emlékező sorok Bárdos Lajosról

zületése napját, október elsejét, a zene világnapjává tette az UNESCO. Tudjuk ugyan, hogy a hivatalos döntést nem Bárdos alakja inspirálta. Mégis: a zeneszerző és zeneterjesztő mester munkássága számomra univerzális jellegű, „világnapi” ünnepséget kívánó. Sokféle hagyományból táplálkozó, sokféle emberhez forduló, szuggesztív térítő volt, aki hite sugalmazását újszerű misék és motetták formájában oldotta muzsikává, de akinek sok mondanivalója volt a templom falain kívül is. Népdal-madrigáljai (*Magos a rutafu, Széles a Duna*) épp úgy vonzották a felnőtt dalosokat, mint cserkész-kórusai (*Szellő zúg távol, Nagy táborba indulok*) a cseperedő ifjúságot. Népzenénk terjesztésében Kodály útján járt, és őt követte magyar költők remekeinek a zene szférájába való felröpítésével is. Kiváló elemző volt: gazdag bizonyítóanyagra épített tanulmányai alapvető fontosságúak zenetudományunk történetében.

Neve 1925-ben, huszonhat évesen jelent meg először a magyar sajtóban. Minden fiatal művész szereti a sajtó nyilvánosságát – de nem valószínű, hogy ez az 1925-ös feltűnés túl sok örömet okozott volna Bárdosnak.

Az ó-konzervatív pesti sajtó fedezte fel, mely akkortájt éppen két dolgot gyűlt: azt, ami új, és azt, ami magyar. Az ellene megkísérelt merényletnek nem ő volt az igazi célpontja – hiszen Bárdos, kiváló osztálytársakkal, mint Seiber Mátyás, Ádám Jenő, Kerényi György, Szelényi István, Doráti Antal, még csak akkor végezte be tanulmányait a Zeneművészeti Főiskola zeneszerzés-tanszakán – hanem mesterük, Kodály Zoltán. A sajtó őt, a zeneszerzés-tanárt akarta kivégezni, ezért, sandán, tanítványaira céltzott. Bárdos mindig-arányos, mindig szervesen felépített, mindig jól hangzó műveinek ismeretében nehéz fejszoválas nélkül olvasni az egykori kritikus szavait 1925-ből. Mert ezek szerint:

„Fölöttébb kellemetlen mű Bárdos Lajos affektáltan hazug, kakofon vonósnégyese, melynek zárótétele, hangzó ostobaságok és banalítások szervesen halmaza, fölöttébb szellemes módon három harsány böffetésben csendül ki. Mintha csak előre megérezné a hatást... A legtöbb Kodály-adeptus műve kikényszeríti azt az ítéletet, hogy az ember büzlenni hallja őket. Mindenekelőtt azonban az büzlik az ég felé, hogy a Zeneművészeti Főiskola igazgatósága nem vet véget az ilyen végzetes tevékenységnek.”

Kodály ragyogó cikkben védte meg az ocsmány támadástól önnön tanítási módszert és tanítványainak tehetségét meg erkölcsi komolyságát. „Ezer éve Európához tartozunk” – írta. „Ha nem akarjuk, hogy ezt kétségbe vonják – ami pedig nagyon is gyakran megtörténik –, magunkévá kell tennünk minden idők leggazdagabb örökségét, a nyugat-európai zenei hagyomány minden értékét...”

„Nekünk azonban nemcsak európai, hanem egyben magyar zenészeket kell nevelnünk. Ezért a magunk külön hagyományát, nemzeti bibliáját is meg kell ismernünk és magukba szívniük. Értem a régi népzene kincseit. Csak az európai és magyar hagyo-

mány egybeolvasztása hozhat létre olyan eredményt, amely a magyarság számára is jelent valamit.”

Kilenc évtized távolából látletnek érezzük Kodály szavait – és olyan útravalónak, mely végigkísérte Bárdos teljes pályáját.

Bárdos Lajos sokoldalú muzsikussá vált, amint saját lábára állhatott. Alkotói, előadói, tanári és kutatói tevékenységén kívül működött mint kiadó-igazgató és lapszerkesztő is. Rendkívüli jelenség volt életének minden területén. A főiskola elvégzése után, 1925 és 1929 között, középiskolai tanárként kezdte pedagógusi pályáját. 1928-ban kezdett tanítani a Zeneművészeti Főiskolán: itteni munkássága négy évtizedet ívelt át. Tanított: összhangzattant, ellenpontot, zeneelméletet, népzeneét, prozódíát. Közben fontos karvezetői tevékenységet folytatott, részben templomi kórusokat vezetve (ideértve a Városmajori templom, majd a Mátyás templom énekkarát), másrészt olyan koncertegyütteseket, mint a Cecília kórus (1925 és 1942 között) meg a Palestrina kórus (1928-tól 1933-ig). E két együttes egyesüléséből született a Budapesti Kórus, melynek 1947-ig állt az élén. Jelentős koncertek fűződnek nevéhez – például Stravinsky *Zsoltár-szimfóniájának* magyarországi bemutatása.

Karvezetői tevékenysége új irányba terelte zeneszerzői munkásságát is. A fiatalkori kamarazene-műveknek, daloknak, hangszeres daraboknak nem támadt folytatása. Bárdosnak a magyar irodalomhoz, a magyar tájhoz és a történelemhez fűződő kapcsolata, a hit elveivel és a nép sorsával való mély azonosulása *kórusművek* hosszú sorában kapott kifejezést, a kórusmuzsika minden lehetséges formációjában. Írt vegyes-, férfi-, gyermek- és egynemű karokat, vokális műveket kíséret nélkül vagy hangszeres kísérettel. Tanult: Palestrinától, Bachtól, Kodálytól, Lisztől, a gregoriánumtól és a magyar népzene-től. De mindig a saját nyelvén beszélt, ízléssel, választékosan, meggyőzően. *Libera me*-kompozíciója – könyörgés megszabadulásért az örök haláltól – viszonylag korai kompozíciói közé tartozik, 1936-ban írta. Megrendítő költői remeklés. Állítsuk mindjárt mellé gondolati kontrasztként egyik korai népdalkórusát, az 1937-ből való *Széles a Dunát*, a nagycsaládos zeneszerzőnek önéletrajzi célzásoktól sem mentes kompozícióját. Amaz: a befelé fordulásnak gyönyörű példája, emez a kirobbanó vitalitásé. Mindkét hang jellegzetesen a Bárdosé.

Mint mestere, Kodály: Bárdos is a jövő felnőttjeiben, vagyis a korabeli fiatalokban látta a Zenélő Magyarország ígétét. Abban, hogy milyen zenei anyanyelvet sajátítanak el – a néphagyományt vagy a hazai-nemzetközi selejtet –: ismerte fel az eljövendő magyar zeneélet kettős lehetőségét. Ilyen megfontolással szerkesztett népdalfüzetet cserkészeknek, ilyen megfontolással írt egyszerű faktúrájú gyermekkarokat nemegyszer népi dallam nyomán, a cserkészélet epizódjaira utaló szöveggel.

Felejthetetlen tanár volt. Magam zeneelméletet, vokális ellenpontot és prozódíát tanultam nála. Minden órája élmény volt. A zenetudományi tanszakon, ahol hatodmagammal jártam egy osztályba, módja volt, hogy egyénileg is próbára tegye képességeinket. Megcsodáltuk: sokoldalú műveltségét, alaposágát, rendszerességét, kifejezőmódjának világosságát. Minden órára alaposan felkészült – de mi sem lehettünk egyszerű „hallgatók”: nekünk is alaposan készülnünk kellett minden órára. Vagyis hétről hétre megdolgoztatott bennünket. Zeneelméleti óráinak alapelve az volt, hogy nem létezik egységes, minden időkre érvényes összhangzattant, hiszen más-más szabályokat követett a bécsi klasszicizmus kora, mást a reneszánsz, a romantika, a századforduló francia zenéje vagy az új magyar iskola.

Zeneakadémiai tanulóiévekben mutatták be egy nagytermi koncerten *Régi táncdal* című vegyeskarát. Dallama, *Ungaresca* címmel, XVI. századi forrásokban maradt fenn. E hangszeres eredetű témához Bárdos szöveget társított, Vargha Károly dr. versét. Egyetlen melódia szüntelen fokozásával, izgalmas hangnem-váltással e mű a régi magyar zene népszerűsítésének pompás példájává vált. A bemutatón hihetetlen sikere volt, a közönség magából kikelve követelte megismétlését. És ha a karnagy engedékenyebb, a vérszemet kapott hallgatóság bizonyára egy-két további ismétlést is kicsikart volna.

Nagy karvezető volt. Énekesei, hallgatói mind rajongtak érte. Mint mély, analitikus elme, nagyon jól tudta, hogy egy-egy zeneszerző mit miért írt. Remek hallása, kiváló ízlése, világos kifejezőkészsége, valódi vezető egyénisége minden előadói vállalkozását sikerre vitte.

Kellő számú felvétel híján ma már nem könnyű bebizonyítani, hogy Bárdos milyen kiváló tolmácsolója volt Kodály kórusainak. Ősbemutató is fűződik nevéhez: 1947-ben a Bazilikában az *Adventi éneket*, 1953 táján a Mátyás templomban mesterének fiatalkori *Stabat Mater*-ét vezényelte elsőként. A Rádióénekkar élén hangfelvételt készített Kodály remekművű népdalrapszódiajából, a *Mátrai képekből*.

A zenei életben gyorsan elterjedt az igényességében felülmúlhatatlan Kodály véleménye: „ilyen tökéletesen csak egyszer hallottam még ezt a művet. Azt az előadást is Bárdos vezényelte.” Őszinte szomorúságomra ez a felvétel már nem található meg a Magyar Rádió archívumában. Elherdálódott sok más kincssel együtt.

Óráin – említettem – alaposan megdolgoztatott bennünket. Ám ezekből az órákból, az intenzív, komoly munka mellett, nem hiányzott a kedélyesség sem. Bárdos szellemes ember volt, akinek éber figyelmét nem kerülte el a hétköznapi akaratlan komikuma. Hiánygazdálkodásos tanulóiévekben, a múlt század ötvenes éveiben, egyebek közt tojást se nagyon lehetett kapni. Ennek enyhítésére az akkori „Élelmiszerkiszerező Vállalat” – higgyék el, olvasóim, hogy tényleg így hívták – valami szörnyű élelmiszer-pótlékot „szerelt ki” kis papírzacskókban, ezzel az elnevezéssel: „Porított tojás”. Tanárunk nem hagyta szó nélkül ezt a pokoli nyelvrontást. A diák hirdetőablán hamarosan megjelent nyílt levele az alábbi szöveggel:

„Ha a tojáspor = porított tojás, akkor
 az almabor = borított alma,
 a kulcslyuk = lyukasított kulcs,
 a töltőtoll = tollasított töltő”

– és vagy száz további, képtelennél képtelenebb bornírtság, a „kiszerezői” minta ostobaságát bizonyító szóösszetétel.

Kórusainak némelyikében is szívesen élt tréfás fordulatokkal, refrénszerű, vidám szóismétlésekkel. Ez a népszerű írásmód sokaknak tetszett, másoknak viszont nem – és utóbbiak e nemtetszésnek hangot is adtak. Ő bizonyára hozzáédződött a támadásokhoz, ahhoz, hogy a húszas években anarchistának, az ötvenes években klerikálisnak, tréfás népdalfeldolgozásai miatt trivialisnak bélyegezték. Ezek a „bírálok” nemigen akarták észrevenni, hogy kórusai között olyan lírai remeklések találhatók, mint a *Magos a rutafa*.

Bárdos nemcsak lírai vagy tréfás népi dallamokat, nemcsak latin egyházi szövegeket formált kórusművé. Életművének nem csekély részét azok a kórusai alkotják, melyek

nagy magyar költők verseire épültek. Hogy a magyar poéták közül ki mindenki ihlette meg, arra, a teljesség igénye nélkül, néhány nevet említek csupán: Zrínyi Miklós, Csokonai Vitéz Mihály, Kölcsey Ferenc, Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor, Arany János, Ady Endre, Babits Mihály, Juhász Gyula, Sík Sándor, Radnóti Miklós, Jankovich Ferenc, Illyés Gyula, Weöres Sándor.

Emlékezetes történelmi üzeneteket árasztanak ezek a „műköltői” szövegre írt kórusművek. *A nyúl éneke*, Jankovich Ferenc versére, egy sötét történelmi mélyponton íródott: 1944-ben. A vers is, a zene is tiltakozás az embertelenség minden formája ellen. A kettős kórus énekét üstdobok dübörgése festi alá, melyek a H-A-D-Esz hangokat ismétlik komor megszállottsággal – vagyis a Hádeszt, a poklot idézik meg. Történelmi üzenete van a *Márciusi ifjak* című Petőfi-kórusnak is, melyben idézetként felhangzik a *Marseillaise* töredéke. Keletkezési ideje: 1956.

Bárdos felbecsülhetetlen jelentőségű munkát végzett a katolikus egyházi zene megújításában. Közelebb vinni a templomi éneket az ősi gregorián forráshoz, másfelől önnön korához, a magyar XX. századhoz: e kettős cél irányította alkotó fantáziáját. Szabolcsi Bence szerint Bárdos misekompozíciói – hat misét írt – költőiségükkel és újszerűségükkel meggyőzően állíthatók Kodály hasonló műfajú művei mellé.

Munkássága kitett több életművet. A felsorolt „műfajok” mellett Bárdos kiadóként is működött, 1931-ben megalapítva Kertész Gyulával a Magyar Kórus zeneműkiadót. Bartók egynemű karai, Kodály gyermek-, női-, férfi- és vegyes karai ott láttak rendre napvilágot, elérhető árú kiadványokkal elégitve ki az általuk kezdeményezett Éneklő Ifjúság-mozgalom kottaszükségletét. Zenei országépítés volt ez a legmagasabb fokon.

A kiadó folyóiratokat, zenei könyveket is megjelentetett: az *Énekszót*, az *Éneklő Ifjúságot*, a *Magyar Kórust*, Szabolcsi Bence és Bartha Dénes könyveit.

Bárdos, mindezen túl, tudományos tevékenységet is kifejtett. Liszttel, Kodálllyal, Bartókkal foglalkozó tanulmányai a muzikológia alapvető munkái közé tartoznak. Akadémikus azonban soha nem lett – mint ahogy Molnár Antal vagy Bartha Dénes sem. A tudós társaság, mely nem fogadta tagjai közé ezeket a nagy embereket, saját fényét csökkentette kirekesztő ítéleteivel.

Személye nagyon hiányzik ma a zene pozícióját védő küzdelmek harcosai közül. Alkotásainak java azonban nagyon sokáig dacolni fog az idő és az ízlés állandó változásával.

BÓNIS FERENC (1932) Budapesten élő zenetörténész. Utóbbi könyvei: *Élet-képek: Bartók Béla* (2006); *Rákóczi-nóta, Rákóczi-induló* (2010); *Élet-pálya: Kodály Zoltán* (2011).